



VKLJUČUJOČA IN VARNA LOKALNA SKUPNOST

mag. BEČIR KEČANOVIĆ

Inštitut za ustavno pravo in Inštitut
za razvoj vključujoče družbe

Povzetek

Prispevek opisuje družbene razmere, v katerih imajo ljudje enake možnosti, da z vključevanjem vplivajo na svoj družbeni položaj in dobro življenje v skupnosti. Gre za svobodo ustvarjalnosti, ki jo spremlja odgovornost za skupno dobro in človekove pravice. Pri oceni stanja povzema Strategijo razvoja lokalne samouprave v Republiki Sloveniji do leta 2020. Pri skupnih vrednotah in ciljih se zgleduje tudi po Agendi 2030 kot krovnem programskem dokumentu trajnostnega razvoja in vključujoče družbe prihodnosti. Ugotavlja, da gre za prelomna vprašanja, ki zadevajo skupno usodo ljudi in planeta, tako da pri tem ne moremo drug mimo drugega. Vključujoča in varna lokalna skupnost pa spodbuja javno etiko in vključujočo demokracijo, strpnost in sožitje v lokalnem okolju. Besede v moški slovnični obliki imajo v prispevku enak pomen za oba spola.

Ključne besede: Agenda 2030, izključevanje, javna etika, varnost, vključujoča družba

1. UVOD

Lokalna samouprava je povezana z državo in širšim mednarodnim okoljem. S posebnostmi in potrebami lokalnega okolja je vpeta v nacionalno in svetovno družbo. Svetovna družba s hitrim razvojem komunikacijskih in drugih dejavnikov zblizuje in ponuja koristi. Hkrati ustvarja probleme in izzive, katerih človeštvo doslej ni poznalo. Zato se jim tudi v tem prispevku o vključujoči in varni lokalni skupnosti ni bilo moč izogniti.

Pri dejanskih razmerah, vrednotah in pogojih dobrega življenja v lokalnem okolju se prispevek sklicuje na Strategijo razvoja lokalne samouprave v Republiki Sloveniji do leta 2020 (v nadaljevanju: strategija razvoja LSRS-2020). Ta ugotavlja, sklicujoč se na domače in mednarodne vire, da ima Slovenija sodobno urejeno in delujočo lokalno samoupravo. Obenem opozarja na potrebo po urejanju tistih zadev, ki izstopajo kot problematične. Zaradi odprtih vprašanj ugotavlja potrebo po krepitvi javne etike v lokalni samoupravi.

Javna etika je uporabna disciplina, osredinjena na konkretne družbene probleme in pogoje dobrega življenja v družbeni skupnosti. S praktičnim pristopom prispeva k vključevanju skupnega potenciala raznolikosti, podpira kulturo strpnosti in sožitja,

dobro upravljanje in zagotavljanje varnosti v družbeni skupnosti. Spodbuja ljudi, zlasti mlade, da moralno identiteto razvijajo v odnosu na skupne vrednote demokratične družbe in pravne države. Naslovna misel tega prispevka Vključujoča in varna lokalna skupnost pa jih nagovarja, da z vključevanjem vplivajo na svoj družbeni položaj in iščejo smisel dobrega življenja v družbeni skupnosti.

2. SVETOVNI ETOS NA PRELOMNI TOČKI OBSTOJA LJUDI IN PLANETA

Svetovne razmere neenakosti, revščine in drugih problemov socialne izključenosti, nestrpnosti, sovraštva, ksenofobije, rasizma, razraščanja nesprejemljivih ideologij in praks, nasilne radikalizacije in terorizma, korupcije in drugih oblik kriminala so očitne. S slabim odnosom do naravnega okolja in prostora je človeštvo na robu prekletstva, da se bomo zadržali v lastnem onesnaževanju. Pred človeštvom je zato nova zahteva svetovnega etosa: *spremenimo svet za ljudi in planet*, kot pravijo svetovni voditelji v Agendi za trajnostni razvoj do leta 2030 (Združeni narodi, 2015).

Nosilna misel Agende 2030, *spremenimo svet za ljudi in planet*, je etična usmeritev svetovnega etosa. Njegova zamisel, ki jo v novejšem času pripisujejo Hansu Küngu (2008), ima sicer dolgo zgodovino. Tako, kot se je razvijal, človek z dojetjem prostora in časa odkriva nova obzorja sveta. Pri tem mu biološka potreba po preživetju narekuje minimum vrednot, norm, moralnih prepričanj in drže (Bauer, 2008; Morin, 2008: 15-20). V prelomnih obdobjih se znova vrača tem večnim resnicam, da se lahko izkoplje iz problemov in se približa idealu dobrega življenja. Gre za prastare, reinterpreterane teme (Elijade, 1996).

Da bi dosegel ideal dobrega, mora človek spoznati in obvladati zlo. V moralno sfero vstopi takrat, ko mu je mar za škodo, ki prizadene drugega, ko do zla, ki se dogaja drugemu, ni ravnodušen (indiferenten). Drugi je moralno relevanten, ker je ranljiv, bodisi v nevarnosti, da trpi ali že trpi škodo. Vrednote pa prispevajo k zmanjšanju odvečnega zla. Pomembno je, da jih razumemo v razmerju med škodo in koristmi, s katerimi so povezane (Žalec, 2005: 11-12); v okviru tega prispevka torej v razmerju med socialnim izključevanjem in vključevanjem (IRVD, 2015). Kaj je škoda in kaj korist v tem razmerju, je stvar meril in tehtanja. Pri upravljanju javnih zadev so praviloma med glavnimi merili delujoča demokracija, ustavnost in zakonitost, pravna država, človekove pravice, skupno dobro in javni interes (Lawton idr., 2013: 30-46).

2.1. Razmer(j)e med socialno izključenostjo in vključenostjo

V času, ki ga doživljamo kot ciklično obdobje preloma, je izključenost posledica globoke krize v svetovni ekonomiji, ekologiji, politiki in drugih področjih človekovega osebnega in družbenega življenja. Küng (2008) ugotavlja, da gre za pomanjkanje globalne vizije, močvirje nerešenih težav, politično mrtvilo, povprečništvu voditeljstva svetovne družbe in držav. Obstoječi pravni in gospodarski red ne delujeta, ker ni etičnega soglasja, iz katerega družba črpa svoj etos (Küng, 2008). Namesto svobode in pravičnosti vladata pohlep in kaos. Milijarde revnih in izključenih nimajo niti osnovnih možnosti za dostojno preživetje (Združeni narodi, 2015).

Zaton države blaginje in izzivi širitve so z istimi razlogi kot na globalni ravni spodbudili široko razpravo o izključevanju in vključevanju v Evropi. Začetek pripisujejo francoski socialni politiki v 60. letih prejšnjega stoletja, ki je s pojmom *izključeni* obravnavala invalide, starše samohranilce, odvisnike od drog, prestopnike, starejše in druge, za katere je veljalo, da so izključeni iz družbenega ali gospodarskega življenja in so zato potrebovali državno pomoč (IRVD, 2017b). Ta pristop se je iz Francije razširil v ostale dele Evrope. Svet ministrov za socialne zadeve EU je tako sprejel resolucijo za boj proti socialni izključenosti in spodbujanje vključevanja v Evropo solidarnosti. Proces je dosegel vrhunec s sprejetjem Lizbonske strategije leta 2000, katere cilj je bil izkoreninjenje revščine do leta 2010, boj proti izključenosti in krepitev socialne kohezije (Evropski parlament, 2017). V Strategiji Evropa 2020 ima vključevanje osrednjo vlogo pri glavnih izzivih vključujoče rasti, ustvarjanju delovnih mest, odpravljanju revščine (Evropska komisija, 2010). Temeljna načela in standardi vključevanja so ključni mehanizmi v skupnem normativnem okviru in kohezijski politiki skladov EU. Z njimi so države članice zavezane k organiziranju partnerstva s pristojnimi regionalnimi in lokalnimi organi. Partnerstvo vključuje predstavnike civilne družbe in nevladnih organizacij na področjih okolja in prostora, spodbujanja socialne vključenosti, enakosti spolov, preprečevanja in odpravljanja vzrokov diskriminacije (IRVD, 2016).

Pregled pogostosti rabe besedne zveze »socialna izključenost in vključenost« v svetovnem spletu (po angleški različici »social inclusion and exclusion«) pokaže okoli 1.590.000 zadetkov (Google Učenjak, 2017). Revščina, neenakost, demokratični primanjkljaj, pomanjkanje nadzora nad upravljanjem javnih zadev, korupcija in druge oblike kriminala so spremljajoči pojavi. V mnogih državah, ne le v mladih in t. i. krhkih demokracijah, je med glavnimi vzroki političnega izključevanja prevlada političnih strank in interesnih omrežij (Reilly idr., 2008). Na globalni ravni pa še tistih, ki s sprevrženo logiko ekonomskega pohlepa legitimirajo dobiček za vsako ceno. Ko peščica tako sebično in neusmiljeno sledi le svojim ozkim interesom, je družba v vseh pogledih izključujoča (IRVD, 2017c).

2.2. Domače razmere

V Sloveniji je socialna izključenost statistično pod povprečjem Evropske unije (Eurostat, 2017). V zadnjih letih se razmere še izboljšujejo (Statistični urad RS, 2017). Ocena temelji na kazalnikih dohodka, podatkih o socialnih transferjih in materialnih življenjskih pogojih, tako da s socialno izključenostjo večinoma zajema materialno prikrajšanost. V povezavi z namenom tega prispevka pa je treba poudariti, da izključenost ne prizadene le revnih in brezposelnih. Kljub vsem prizadevanjem revščina in socialno izključevanje naraščata med zaposlenimi (Leskošek idr., 2013). Mnogi, ki živijo v urejenih razmerah, so izključeni zaradi osebnih lastnosti ali pripadnosti, ki daje videz različnosti. V bivalnem, delovnem ali širšem družbenem okolju so celo s psihičnim ali fizičnim nasiljem onemogočeni, da kot enakovredni ljudje sodelujejo v skupnih zadevah. Raziskava s podatki o izkušnjah z izključenostjo in osamljenostjo oziroma govoricami in opravljanjem ugotavlja, da o tem večkrat poročajo najmlajši kot v drugih starostnih skupinah (Mrčela Kanjuo in Ignjatovič, 2012).

Odnos do tujcev, beguncev in migrantov je v zadnjem času najpogosteje izpostavljeno, vendar ne edino področje, kjer so ljudje žrtve socialnega izključevanja, nestrpnosti in sovraštva. V tem krogu so mnogi domači in tuji delavci, starejši in mladi, ženske in moški, ki jim izključevanje prav tako jemlje smisel življenja in človekovo dostojanstvo. Sistemski vzroki so tudi pri nas večinoma v ozkih političnih interesih, ideologijah in omrežjih moči, ki odločilno vplivajo na upravljanje javnih zadev na vseh ravneh družbe (Kečanovič, 2014: 1238-1251). To ugotavljajo prve raziskave o oblikovanju interesnih (policy) omrežij in lobiranju v Sloveniji (Fink-Hafner, 1998: 830-849). S tem da imajo politične stranke pomembno vlogo pri interesnem posredovanju in demokratičnem odločanju, načeloma ni nič narobe, saj so nosilke demokratičnih procesov. Problem pa je v tem, da se od vsega začetka obnašajo bolj po merilu »političnega plena« kot po standardih predstavniške demokracije (Pirnat, 2010).

Čeprav je politično odločanje urejeno s pravili, nanj dejansko najbolj vplivajo politične stranke, ideologija in vrednostna presoja oziroma diskrecija njihovih pripadnikov v vlogi javnih funkcionarjev in političnih odločevalcev. Vse to je pogosto zavito v tančico nepreglednosti in negotovosti, tako da je politično urejanje javnih zadev v praksi prepoznano kot sistemsko tveganje, npr. v zakonodajnem postopku, pri kadrovanju in drugih političnih odločitvah (Kečanovič in Igljčar, 2013: 291-294). Povezovanje, sodelovanje in strpno posvetovanje v *vključujočem javnem prostoru* je edina možnost, da ljudje pri političnem odločanju sploh lahko kaj ukrejejo. Večinoma iz istih razlogov skrbi odnos politike do prava. Marsikaj kaže na to, da je stanje slabše, kot je bilo pred desetletji (Grad, 2013: 237-238). Politične stranke in njihova interesna omrežja mimo pravno urejenih razmerij vplivajo tudi na

gospodarstvo in finančni podsystem države. Preiskovanje bančnih škandalov je pokazalo, da je bila prepletenost zasebnih interesov in političnih vplivov odločilna pri dodeljevanju t. i. slabih posojil. Podobno kot v gospodarstvu politične elite in lobiji obvladujejo medije in medijsko krajino. Po uveljavitvi parlamentarne demokracije in tržnega gospodarstva je veliko medijskih družb v lasti ali pod nadzorom političnih elit in omrežij moči. Izključenost je zato težje meriti, kot določiti stopnjo revščine, saj gre pri izključenosti za večrazsežnost človekove stiske (Gornik idr., 2004).

2.3. Agenda planetarne odgovornosti in institucij za družbo prihodnosti

Agenda 2030 v 17 splošnih in 169 konkretnih ciljih ugotavlja, da sta trajnostni razvoj in vključujoča družba prihodnosti odvisna od povezovanja in varnosti prebivalcev, oboje pa potrebuje sodelovanje lokalnih oblasti in skupnosti.¹ Tako kot Küng (2008) v svoji zamisli svetovnega etosa poziva k planetarni odgovornosti, ki je vodilo prihodnosti (Küng, 2008: 6). Njeni cilji izhajajo iz istega spoznanja globoke svetovne krize in potrebe po preživetju človeštva in planeta, da ljudje skupaj uresničijo, kar doslej ni uspelo.²

Uresničevanje ciljev Agende 2030 je skupna odgovornost in spodbuda na vseh področjih, ki so življenjskega pomena za človeštvo in Zemljo. Institucionalno je odločilen 16. cilj, ki zavezuje k spodbujanju miroljubne in vključujoče družbe ter razvoj učinkovitih, odgovornih in vključujočih institucij na vseh ravneh.³ Zato mu pripisujejo osrednjo vlogo za trajnostni razvoj in vključujočo družbo prihodnosti (Združeni narodi, 2017). Pri tem ni več vprašanje, ali se bomo uresničevanja Agende 2030 lotili ali ne, ampak gre za premislek, kakšni moramo biti kot ljudje, katere vrline je treba imeti, da smo pri tem uspešni. Kajti vrline so na osebni ravni ključne za dobro življenje posameznika, na družbeni ravni pa za obstoj, napredek in trajnostni razvoj družbe in države (Žalec, 2005: 17). Na »življenjsko važnih« področjih izražajo smoter »človeka in državljana«, ki smisel življenja išče v družbeni skupnosti, ne pa v sprevrženi logiki izključevanja.⁴

1 Agenda 2030, tč. 34.

2 Agenda 2030 – Preambula.

3 Nekateri prevodi angleškega besedila »inclusive societies«, »inclusive institutions« uporabljajo besedne zveze »odprte družbe«, »odprte institucije«. Odprta družba je pogoj, vendar ni isto kot vključujoča družba. Vključujoča družba je več kot odprta družba. Sklicujoč se na Agendo 2030, dokumente EU in Republike Slovenije o pomenu vključevanja, vključujoče gospodarske rasti in vključujoče družbe prihodnosti, uporabljam besedne zveze *vključujoča družba* in *vključujoče institucije*.

4 Prirejeno po: Splicahal, S.: Povezovanje in izključevanje v družboslovnem raziskovanju komuniciranja – za koga in za kaj, v: Mlinar, Z. (ur.) in drugi: Kakšna sociologija? Za kakšno družbo?. Str.134., Ljubljana: FDV: SAZU, 2016.

Pri načinih in sredstvih uresničevanja Agende 2030 sporoča, da je vsaka država najprej sama odgovorna za svoj gospodarski in družbeni razvoj.⁵ Poudarja vlogo nacionalnih parlamentov pri uveljavljanju zakonodaje, sprejemanju proračuna in nadzoru nad izvajanjem sprejetih obveznosti. Vlade in javne ustanove so zavezane, da pri izvajanju teh obveznosti sodelujejo z regionalnimi in lokalnimi organi, mednarodnimi organizacijami, akademskimi krogi, dobrodelnimi in nepridobitnimi organizacijami.⁶ Z institucionalno prenovo za trajnostni razvoj in vključujočo družbo prihodnosti (16. cilj) uresničevanje Agende 2030 narekuje spremembe tudi v samem konceptu družbene odgovornosti, preprečevanja korupcije in etiki poslovanja. Širše družbeno okolje gospodarskih subjektov je namreč okolje pričakovanj in vplivov lokalnega prebivalstva, političnih in administrativnih institucij. To je okolje, ki vzajemno vpliva na gospodarske subjekte in širšo družbo, tako da z vključevanjem na obeh straneh prispeva k napredku in trajnostnemu razvoju (IRVD, 2017c). Vključenost kot pogoj dostojnega dela in socialne pravičnosti, napredka in konkurenčnosti pomeni vključujoče delovno okolje⁷ in vključujočo družbo enakih možnosti (Kečanović, 2014: 1238-1241), ki zagotavlja, da vsi prispevajo h gospodarski blaginji in imajo od nje koristi. Vključenost je zato predpogoj tudi za socialno kohezijo (Drnovšek idr., 2013: 20-21).

2.4. Prispevek Republike Slovenije

Republika Slovenija je sodelovala pri oblikovanju Agende 2030. Predsednik Vlade je ob njenem sprejetju na vrhu Združenih držav dejal, da bo uresničevanje Agende 2030 v Sloveniji potekalo na ravni države in v okviru svetovne skupnosti. Naša država bo skladno s svojimi zmožnostmi prispevala k odpravljanju revščine in trajnostnemu razvoju na podlagi posodobljenih pravnih in strateških dokumentov o mednarodnem razvojnem sodelovanju.⁸

Medtem je Slovenija sprejela vrsto strateških odločitev glede trajnostnega razvoja in izgradnje naprednih, učinkovitih, odgovornih in vključujočih javnih institucij. V smislu nadaljnjega razvoja javne etike velja posebej izpostaviti Politiko napredne in kakovostne sodobne javne uprave, s katero je Vlada Republike Slovenije določila krovno politiko etičnega poslovanja in z njo v prakso pospremila Strategijo razvoja javne uprave –

5 Agenda 2030, tč. 41.

6 Ibid., tč. 45.

7 Agenda 2030, cilj 8; glejte: IRVD, EF UL in drugi, Posvet o Etiki in vključujočem delovnem okolju, 4. december 2014. Dostopno na naslovu: <http://www.irvd.si/ucilnica/> [17. 3. 2017].

8 Izjava predsednika Vlade Republike Slovenije, dr. Miroslava Cerarja, v: Petrič, E. in drugi (ur.); Spremenimo svet: Agenda za trajnostni razvoj do leta 2030, str. 13-17. Ljubljana: MZZ RS, CEP, 2015.

SJU 2020. Z vključevanjem, ki je med temeljnimi načeli in vrednotami ravnanja javnih funkcionarjev in uslužbencev, so postavljeni temelji razvoja vključujoče javne etike v slovenski javni upravi, primerljivi z Agendo 2030: »Sodelujemo z vsemi deležniki na pravičen in organiziran način, jih seznanjamo in vključujemo v procese tako, da zagotavljamo vključenost vseh ključnih deležnikov, še posebej najranljivejših skupin. Delujemo etično, profesionalno, strokovno, racionalno, odgovorno in samostojno v zakonitih in razumnih rokih.« Vizija Slovenije 2050, krovni strateški dokument nacionalnega razvoja do leta 2050 ugotavlja, da smo ljudje največje bogastvo. Z vključevanjem ljudi je ta dokument nastal, da smo lahko tudi v prihodnje vključujoča in razgibana (dinamična) družba (Vizija Slovenije 2050, 2017).

Čeprav je proces uresničevanja Agende 2030 na svetovni ravni še vedno bolj na začetku, je za našo družbo pomembno, da so v normativnem in institucionalnem pogledu ustvarjeni pogoji, da lahko družba mobilizira skupni potencial raznolikosti v smeri trajnostnega razvoja in vključujoče družbe prihodnosti. V praksi je zato pomembno ozaveščanje in izobraževanje o vrednotah vključujoče družbe in preseganju izključevanja, da imajo ljudje na razpolago čim več uporabnega znanja, kako vključevanje skupnega potenciala raznolikosti učinkuje na razumevanje sedanjosti in kako prispeva k preseganju enostranskega razumevanja prihodnosti (Mlinar, 2016: 25-51).

Teorija in akademska stroka v Sloveniji pri preseganju izključevanja zavračata črno-belo logiko in ozko, pozitivistično razumevanje družbenih procesov. Primerjalno se poudarja izkušnje naprednih držav pri vključevanju lokalnih skupnosti in ugotavlja, da preseganje izključevanja, razmerij neenakosti, nadrejenosti in podrejenosti zadeva odnose med posamezniki, pa tudi med družbenimi skupinami ali kategorijami na vseh področjih družbenega življenja in na vseh ravneh družbene organizacije. Enako je pri deležnikih v spoznavnem procesu, ki je sicer vse bolj vključujoč, vendar v določenih razmerjih apriorno izključujoč, npr. v delovnem okolju javnih in zasebnih združb. Pri navedenem Mlinar opozarja na pomen enakosti, ki pomeni povečanje raznolikosti zaradi najboljših možnosti in priložnosti za odgovorno uveljavljanje ustvarjalnih zmožnosti (2016: 25-51).

3. OD PLANETARNE ODGOVORNOSTI DO VKLJUČUJOČE IN VARNE LOKALNE SKUPNOSTI

Z Agendo 2030 in Küngovo idejo svetovnega etosa, ki poziva k planetarni odgovornosti, smo prišli do naslovne misli tega prispevka o vključujoči in varni lokalni skupnosti. Z normativnim okvirom Republike Slovenije in njeno vizijo vključujoče družbe do leta

2050, SJU 2020, strategijo razvoja LSRS-2020 in politiko etičnega poslovanja javne uprave je uresničevanje Agende 2030 umeščeno v normativni okvir slovenske javne uprave, države in lokalne samouprave.

Kar zadeva institucionalno raven, je način reševanja odprtih vprašanj, na katera opozarja strategija razvoja LSRS-2020, povsem primerljiv s 16. ciljem Agende 2030: graditi učinkovite, odgovorne in vključujoče institucije. Primerjava 16. cilja Agende 2030 z normativnim okvirom lokalne samouprave v Sloveniji pokaže, da gre za smiselno enake vrednote.⁹ Normativni okvir naše lokalne samouprave poteka od najvišje, ustavne ravni prek ratificiranih mednarodnih pogodb in obvezujočih mednarodnih standardov do zakonske ureditve, podzakonskih predpisov in splošnih aktov, ki jih sprejemajo organi lokalne samouprave (Grad idr., 2016: 684-685). Glede mednarodnih standardov je na prvem mestu Evropska listina lokalne samouprave (MELLS).¹⁰ Z ratifikacijo je postala sestavni del notranjega prava, tako da njena vloga pri urejanju lokalne samouprave v Sloveniji ni samo formalnopravna, ampak tudi vsebinska in etična, v smislu moralne identitete in vrednot, ki so skupna dediščina Evrope (Grad idr., 2016: 647; Vlaj idr., 2006: 49-70).¹¹

3.1. Podlage in ovire pri razvoju uporabne etike v lokalni samoupravi

Različna okolja z različnimi problemi narekujejo bolj ali manj različne vrednote, moralna prepričanja in držo. Praksa je tako razvila vrsto pravil, kodeksov in področnih uporabnih etik, kot so denimo okoljska, medicinska, poslovna, poklicna etika. Reševanje etičnih dilem in izpolnjevanje moralnih dolžnosti se z njihovo podporo prilagaja normativnemu okviru, dejanskim razmeram in dnevnim potrebam konkretnega okolja, področja, poklica. Tako je bil pred leti zasnovan razvoj javne etike v naši lokalni samoupravi. V priložniku Etično upravljanje občin z modelom kodeksa iz leta 2006 je izražen namen, da javna etika v lokalni samoupravi služi predvsem

9 *Prim., naprej*, Tabela 1: Institucionalizacija javne etike v smeri vrednotnih ciljev Agende 2030.

10 Zakon o ratifikaciji Evropske listine lokalne samouprave. Uradni list RS, št. 57/1996. Dostopno na naslovu: <https://www.uradni-list.si/1/content?id=8856> [17. 3. 2017]. Dodatni protokol k Evropski listini o lokalni samoupravi o pravici do sodelovanja pri vprašanjih lokalne oblasti; Zakon o ratifikaciji Dodatnega protokola k Evropski listini lokalne samouprave o pravici do sodelovanja pri vprašanjih lokalne oblasti. Uradni list RS – Mednarodne pogodbe, št. 2/11. Dostopno na naslovu: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?sop=2012-22-0049> [17. 3. 2017].

11 Grad, Kaučič, Zagorc, nav. delo., str. 647; glej tudi: Vlaj, S.: *Svet Evrope o dobrem upravljanju in javni etiki v lokalnih skupnostih*, v: Etično upravljanje občin z modelom kodeksa. Vlaj, S. (ur.). Inštitut za lokalno samoupravo, str. 49–70, 2006.

lokalnim funkcionarjem in zaposlenim pri dobrem upravljanju in iskanju rešitev, kako se odzivati na etične dileme in izzive, omogočiti prebivalcem v občinah vključevanje pri upravljanju lokalnih javnih zadev, upoštevati etične standarde pri preprečevanju korupcije in drugih odklonskih dejanj (Vlaj idr., 2006).

Strategija razvoja LSRS-2020 ugotavlja, da ima Slovenija sodobno urejeno in delujočo lokalno samoupravo, kar je prav tako utemeljena podlaga za razvoj javne etike v lokalni samoupravi. Kako je potem mogoče, da v tako urejenem in naprednem okolju ostajajo odprta vprašanja etičnega upravljanja občin in delovanja občinskih funkcionarjev, izključevanja oziroma ovir za vključevanje prebivalcev v upravljanje lokalnih javnih zadev, slabe sledljivosti in kakovosti občinskih aktov.¹² Kako je z gledišča enakosti spolov mogoče, da v 212 občinah funkcijo župana opravlja le 16 ali 7,5 % županj.¹³ Zakaj se mladi lažje odločajo za odhod v tujino, kot da bi si z vključevanjem prizadevali za izboljšanje svojega družbenega položaja in dobro življenje v lokalnem okolju? So vzroki v tem, kar glede neučinkovitosti mladinske politike na državni in lokalni ravni ugotavlja Računsko sodišče Republike Slovenije (Računsko sodišče RS, 2017); v izključevanju in finančni diskriminaciji mladih pri dostopu do javnih finančnih sredstev (IRVD, 2017a)?

Razlogi demokratičnega primanjkljaja, nezainteresiranosti za udeležbo pri volitvah – volilna abstinenca in drugih javnih dogajanjih v občinah kažejo, da se ovire pri razvoju javne etike v lokalni samoupravi začnejo pri izključevanju in drugih odprtih vprašanjih, na katera opozarja strategija razvoja LSRS-2020. Občinski organi se ponekod obnašajo tako, kot da se jim ni treba povezovati s prebivalci in civilno družbo. Člani občinskih svetov veliko bolj poslušajo svoje politične centrale, kot prisluhnejo konkretnim zahtevam, potrebam in skupnim interesom prebivalcev v občini. Praktično ni nobenih uresničenih sankcij za nemoralno in nezakonito ravnanje občinskih funkcionarjev v času njihovega mandata, ni etičnega upravljanja občin, korupcija in drugi negativni pojavi (kazniva ravnanja, nepotizem idr.) so v porastu (Vlaj, 2012: 214).

12 Igljičar ugotavlja, da so temeljna načela, vrednote in standardi vključevanja, nomotehnike, sledljivosti in kakovosti predpisov zapisani v Resoluciji o normativni dejavnosti. Na strateški ravni so zajeti v Strategiji javne uprave – SJU 2020 in Strategiji razvoja lokalne samouprave LSRS-2020. Nadalje v zakonodaji, poslovnih določbah državnega zbora, vlade in občin. Osnovni problem pa je v tem, da te vrednote in standardi ostajajo neuresničeni; Igljičar, A.: »Zakonodajna sled« na občinski ravni, prispevek v tem zborniku.

13 Ribičič, C., Končan, D.: Zakaj je v Sloveniji tako malo županj (16/212 ali 7,5 %), potekajoča raziskava Inštituta za ustavno pravo v Ljubljani – neobjavljeno.

3.1.1. Strukturni problem izključevanja in prostorskega načrtovanja

Zagotavljanje enakih možnosti, da se lahko prebivalci vključujejo v lokalni javni prostor, dostopajo do informacij javnega značaja in tvorno sodelujejo pri upravljanju javnih zadev, je ključno za lokalno demokracijo, preglednost, kakovost in sledljivost – *zakonodajno sled* pri pripravi, sprejemanju in izvrševanju lokalnih javnih politik in predpisov na vseh področjih.¹⁴

Urejanje prostora je za občine gotovo eno najzahtevnejših področij. Stanje na tem področju zahteva dobro premišljene spremembe oziroma prilagoditve zakonodaje, s katerimi bo vzpostavljen pregleden in stabilen sistem z vzpostavitvijo mehanizmov, ki bodo omogočali dejansko usklajevanje (Miklavčič, 2016: 20-30). To pomeni vključevanje in široko izmenjavo uporabnega znanja med prebivalci, načrtovalci in odločevalci. Nekateri avtorji pravijo, da gre za vključujoče akcijsko raziskovanje in načrtovanje, ki na eni strani širi obzorja udeležencev, na drugi strani daje dragocen prispevek v obliki strokovno podprtih analiz, etičnega vrednotenja in ciljev razvoja, vizije in ukrepov za doseganje zastavljenih ciljev (Nared, 2016: 13-15). Vse to je sicer zajeto v normativnem okviru lokalne samouprave, na izvedbeni ravni pa se večinoma (še) ne izvaja.¹⁵

Vseh vzrokov seveda ne kaže iskati samo v lokalni samoupravi, ampak v širšem okviru pristojnosti in odgovornosti državnih organov za učinkovito podporo in nadzor v lokalnih javnih zadevah kot tudi v ravnanju drugih deležnikov. Upravljanje prostora je področje, kjer je prepletenost notranjih in zunanjih dejavnikov dobre in slabe prakse očitna. Državni organi ugotavljajo, da je sprejemanje vedno novih in očitno slabih zakonov z drobljenjem zakonske materije med glavnimi razlogi za nedoseganje zastavljenega cilja: preglednega in stabilnega sistema za zagotavljanje javnega interesa na področju urejanja prostora na eni strani ter razumljivega, relativno enostavnega in varnega investicijskega okolja za zasebni interes in gospodarsko pobudo na drugi strani. Pri vrstah in obsegu nalog, ki jih morajo v okviru urejanja prostora izvajati občine, zakonodaja ne pozna nobene razlike med večjimi in manjšimi ali pa mestnimi in ostalimi občinami, kar predstavlja problem zlasti v kadrovske bolj podhranjenih občinah. Še bolj je problematično, da tudi z vidika možnosti prostorskega razvoja zakonodaja vse občine obravnava enako. To je privedlo do tega, da želi vsaka občina v prostor umeščati širok nabor prostorskih ureditev ne glede na realne potrebe in zmožnosti in ne glede na širši (regijski, državni) vidik (Ministrstvo za infrastrukturo in prostor, 2013). Predstavniki akademske stroke pa tudi z javnimi pozivi opozarjajo na posledice razpada sistema prostorskega načrtovanja v Sloveniji (Golobič idr., 2017).

14 Več o tem Igljičar, A.: »Zakonodajna sled« na lokalni ravni, prispevek v tem zborniku.

15 Ibid.

Ljudje se rojevajo in umirajo v prostoru. Mnoge življenjske situacije, ki jih urejajo v postopkih lokalnih in državnih organov, so povezane s prostorom. Zato stroka utemeljeno opozarja, da je vključevanje pri urejanju prostorskih zadev ena izmed občutljivejših tem (Štravs idr., 2011). Z gledišča javne etike prav tako ugotavlja potrebo po pravi meri etičnega delovanja in upravljanja prostora kot skupnega dobra. Kako sicer razložiti odnose, ki nemalokrat obvladujejo razmerja med stroko v upravi, civilni družbi, investitorskih in izvajalskih krogih (Simoneti, 2001: 85-87).

3.1.2. Javna etika in varnostna problematika: vključujoča, varna in trajnostno naravnana mesta

Potreba po javni etiki na vseh ravneh družbe in države je očitna tudi pri upravljanju in zagotavljanju varnosti. S tem ko je bila v letu 2017 sprejeta novela Zakona o občinskem redarstvu (ZORed-A),¹⁶ s katero je dopolnjena ureditev prisilnih pooblastil, je vključevanje pri načrtovanju in zagotavljanju lokalne varnosti toliko pomembnejše tudi z gledišča javnega nadzora nad varstvom človekovih pravic v postopkih občinskih redarjev. Nekatere občine pa ne spoštujejo niti zakonskih obveznosti o skupnem načrtovanju in zagotavljanju lokalne varnosti. Tiste, ki si prizadevajo, da svoje dolžnosti na tem področju izpolnjujejo, so zaradi zastarelosti in odvečnega birokratiziranja v izvedbenih aktih primorane v goli formalizem (Posega, 2016). V nasprotju s tem se skrb za varnost ljudi in skupno dobro v primerljivih državah, EU in svetovni skupnosti vse bolj usmerja k celovitosti in vključevanju lokalne skupnosti, lokalnega prebivalstva in civilne družbe pri načrtovanju in zagotavljanju varnosti.¹⁷

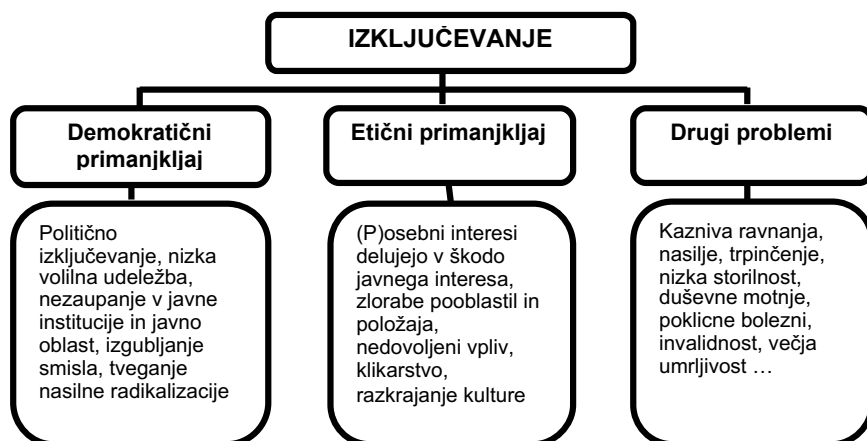
Demokratični primanjkljaj, pomanjkanje enakih možnosti za vključevanje prebivalcev pri upravljanju lokalnih javnih zadev na varnostnem področju so v današnjih razmerah prav tako občutljiva vprašanja javne etike pri upravljanju občin in ravnanju lokalnih javnih funkcionarjev. To, kar jih na sistemski ravni povezuje in krepi njihovo vzročno-posledično razmerje, je strukturni problem izključevanja, ki na varnostnem področju povečuje negotovost in tveganje, hkrati pa slabo vpliva še na druga področja družbenega življenja in upravljanja javnih zadev na vseh ravneh. Strategija razvo

¹⁶ Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o občinskem redarstvu (ZORed-A). Uradni list RS, št. 09/17. Dostopno na naslovu: <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2017-01-0406?sop=2017-01-0406> [17. 3. 2017].

¹⁷ Vključevanje in varnost mest je v Agendi 2030 zajeto v 11. cilju. O pomenu vključujočih in varnih mest na izvedbeni ravni pa govori denimo letošnja skupna organizacija osrednjega dogodka na to temo med mestom Dunajem in Organizacijo za varnost in sodelovanje v Evropi – OSCE; Security Days: Creating inclusive, safe and sustainable cities: Local approaches to global challenges. OSCE and the City of Vienna, 30–31. marec 2017. Dostopno na naslovu: <http://www.osce.org/sec-days/2017/inclusive-safe-sustainable-cities>.

ja LSRS-2020 lokalne varnosti posebej ne obravnava, ker to očitno prepušča nacionalni varnostni politiki in strategijam javne varnosti na državni ravni. Opozarja pa na probleme, ki so z demokratičnim primanjkljajem tipična posledica izključevanja. Če jih spremljajo odprta vprašanja javne etike pri upravljanju občin in izvajanju javnih funkcij, se od »vrha ledene gore« navzdol razkriva strukturni problem izključevanja.¹⁸

Slika 1: Strukturni problem izključevanja



3.2. Zgled dobre prakse vključevanja

Pri odprtih vprašanjih demokratičnega primanjkljaja, upravljanja občin in javne etike v lokalni samoupravi se kljub vsemu ne smemo prepuščati črno-belemu gledanju in izključujočemu opredeljevanju. Upoštevati je treba, da se občine zavedajo problemov v svojem okolju in si prizadevajo za njihovo reševanje. Pri tem se pogosto srečujejo z različnimi dejavniki zunanjega izvora. Odnos do prostora na državni ravni denimo nazorno kaže, kako država kot slab gospodar in slab zakonodajalec prispeva svoj delež sistemskih vzrokov za probleme, na katere opozarjata tako prostorska stroka kot strategija razvoja LSRS-2020. Poleg tega se občine pri prostorskem načrtovanju srečujejo z množico različnih pričakovanj in interesov zunanjih deležnikov. Včasih celo z nezakonitimi vplivi in kaznivimi ravnanji v škodo skupnega dobra in javnega interesa. Divje prilaščanje javnega prostora in propadanje grajenega javnega dobra

18 Prim., nazaj, 2.1. Razmer(j)e socialne izključenosti in vključenosti.

je le en vidik tega pojava (Lipnik, 2014). Zato stroka na vseh ravneh poudarja pomen načrtovanja in ustvarjanja pogojev, da so ob preglednosti in sledljivosti zagotovljene enake možnosti za vključevanje javnosti v najzgodnejših fazah postopka (Štravs idr., 2011: 202).

Primeri dobre prakse, ko občine in gospodarski subjekti skupaj sledijo zgledu etičnega ravnanja, potrjujejo ocene o napredku, trajnostnem razvoju in vzajemnih koristih vključujočega gospodarskega poslovanja. Revija *Moje finance* na vzorcu 211 občin ocenjuje, kje v Sloveniji se v povprečju najbolje živi, in ugotavlja, da tam, kjer je skupni potencial vključevanja dejavnik povezovanja med gospodarskimi subjekti in širšim družbenim okoljem – občino, blaginja in dobro življenje ljudi na obeh straneh prispevata k skupnemu napredku in trajnostnemu razvoju (Milič, 2017). V takem okolju se tudi mladi, ki so na študiju ali delu v tujini, radi vračajo domov. K temu v nadaljevanju dodajam in obenem izkoriščam priložnost za zahvalo Mestni občini Kranj in Občini Idrija, da sta se prijazno odzvali na povabilo k sodelovanju v raziskavi o vključevanju, sledljivosti (zakonodajna sled) in kakovosti občinskih aktov.¹⁹

3.2.1. Mestna občina Kranj – zgled vključevanja pri urejanju prostora

V Mestni občini Kranj so od primera do primera skupaj s prebivalci in predstavniki civilne družbe razvijali in kot standard uveljavili dobro prakso vključevanja v zgodnjih fazah načrtovanja in normativnega urejanja prostora. Na ta način so v praksi potrdili, da vključevanje kot akcijsko raziskovanje na eni strani širi obzorja udeležencev, na drugi strani pa daje dragocen prispevek načrtovanju in doseganju ciljev (Nared, 2016). Izkušnje potrjujejo: ko vključevanje ni več samo formalno vprašanje, ampak sestavni del organizacijske kulture in uporabne etike pri upravljanju lokalnih javnih zadev, so odločitve lokalnih organov oblasti in uradnih oseb deležne dodane vrednosti in legitimnosti. Z vsem tem tudi večje družbene sprejemljivosti in zaupanja v institucije lokalne oblasti.²⁰

3.2.2. Občina Idrija – zgled vključevanja mladih

Idrija je po ugotovitvah revije *Moje Finance* v navedenem članku, Kje v Sloveniji se najbolje živi, gospodarsko najmočnejša občina. Pri kazalnikih je največji odstotek (50 %) gospodarske moči občine in občanov, kar je v veliki meri rezultat vključujočega poslovanja in povezovanja podjetij s sedežem v občini. Vključujoče

19 Igljčar, A., Ribičič, C. in Kečanovič, B.: Vključevanje in sledljivost (zakonodajna sled) za kakovost občinskih odlokov in drugih splošnih predpisov; potekajoča raziskava, Inštitut za ustavno pravo v Ljubljani – neobjavljeno.

20 Ibid.

poslovanje tudi po oceni naše raziskave o normativnem urejanju in upravljanju v občini Idrija pomembno vpliva na kakovost življenja in socialno varnost.²¹ Z naprednim gledanjem na industrijski razvoj se v Idriji zavedajo, da se bo sicer število delovnih mest v prihodnje zmanjševalo zaradi robotizacije in digitalizacije. Zato že zdaj spodbujajo, še posebej mlade, k delu v storitveni dejavnosti – zlasti turizmu (Milič, 2017: 27).

Predstavniki Občine Idrija so v raziskovalnem pogovoru povedali, da mladim ne ponujajo dokončnih rešitev, jih ne zavezujejo k dejavnostim občine, njenim institucionalnim oblikam organiziranja družbenega življenja in upravljanja javnih zadev. Mladim prepuščajo svobodo ustvarjalnosti, da se pri organiziranju družbenih dejavnosti ne obremenjujejo s strankarsko-političnim opredeljevanjem in delovanjem. Mlade pri njihovih aktivnostih spodbujajo in podpirajo, da sami pristopajo k družbenim dejavnostim in se vključujejo na način, za katerega sami menijo, da jim najbolj ustreza. Strokovna sodelavka Mladinskega centra Idrija pravi, da so organiziranje družbenega življenja mladih v Idriji začeli najprej s spontanimi dogodki, za katere so se mladi najbolj zanimali. Z leti vztrajnega dela, ko je prevladal občutek pripadnosti, se mladi organizirano vključujejo tudi v tiste družbene dejavnosti skupnega pomena, za katere starejši pogosto zmotno menijo, da mladih ne zanimajo.²²

Pregled spletne strani Mladinskega centra Idrija, ki je povezovalno središče mladih, pokaže, da je to prostor, kjer se neodvisno od strankarsko-politične pripadnosti in nazorov srečujejo in zabavajo, spoznavajo sovrstnike, pripravljajo skupne projekte in širijo pozitivno mladinsko energijo. Ustanovitelji so tri društva, ki vsako na svoj način pokrivajo mladinsko dogajanje na območju Idrije. S svojimi aktivnostmi občinske meje vse bolj presegajo, saj se povezujejo z mladimi na nacionalni, regionalni, EU in mednarodni ravni. Odhajajo na delo ali študij v tujino, a jih občutek pripadnosti spodbuja, da se v Idrijo radi vračajo. In očitno pazijo, da se ne začnejo zapirati v svoje prostore ter se brigati le za svojo hišo, kot je ob pridobitvi prostorov mladinskega centra vključevanje mladih slikovito podprl župan občine Idrija.²³

21 Ibid. Občina Idrija, marec 2017.

22 Kečanović, B.: Raziskovalni pogovor s strokovno sodelavko Mladinskega centra Idrija. Idrija, 13. 3. 2017.

23 Povzeto po: Projekt TBI: mladi, mesto in dediščina, ki je smiselno nadaljevanje večletnega angažmaja mladih v Idriji. Od prvih raziskav položaja mladih leta 2010, številnih okroglih miz o prihodnosti mesta in mladih v tej prihodnosti, pobud in pozivov k ustanovitvi mladinskega centra, končnem oblikovanju Mladinskega centra Idrija leta 2012, postopnem vključevanju mladih v občinske projekte, vse do priprave in sprejema Strategije za mlade Občine Idrija 2015–2020; več o projektu: <http://www.tbi.si/sl/home/> [15. 3. 2017].

4. NAMESTO SKLEPA: POBUDA ZA JAVNO ETIKO V LOKALNI SAMOUPRAVI

Prispevek potrjuje ugotovitve strategije razvoja LSRS-2020 o problemih in odprtih vprašanih demokratičnega primanjkljaja, izključevanja in javne etike v lokalni samoupravi. V smislu razvoja vključujoče in varne lokalne skupnosti pa ugotavlja, da niso izključno posledica slabega upravljanja in neetičnega delovanja predstavnikov lokalnih oblasti. S tega gledišča je mogoče razumeti tudi okoliščine, zakaj name-ra zakonodajalca, da z zakonsko ureditvijo odpoklica župana spremeni razmere, ni uspela. Stališča, ki so mu pri tem nasprotovala, razumem bolj kot zavzetost predstavnikov lokalnih oblasti, da želijo občine ponovno prevzeti odgovornost za javno etiko v svojem okolju. Upošteva je strategijo razvoja LSRS-2020, sem prepričan, da ima Slovenija tudi za ta namen sodobno urejeno in delujočo lokalno samoupravo. Priročnik Etično upravljanje občin z modelom kodeksa iz leta 2006, ki ga je uredil dr. Stane Vlaj, je še vedno dobra podlaga. V tem prispevku sem si prizadeval zbrati argumente, ki temu pritrjujejo. S primeri dobre prakse sem želel dokazati, da nekatere občine v svojem okolju podpirajo razvoj javne etike z zgledom vključevanja in dobrega upravljanja. Tabela s prikazom 16. cilja Agende 2030, skupnih vrednot in priporočil za razvoj vključujoče in varne lokalne samouprave v prilogi je lahko uporabna podlaga za premislek, kaj je treba storiti, da se odprta vprašanja z institucionalizacijo javne etike celostno rešujejo. Kongres slovenskih občin pa je gotovo prava priložnost za pobudo, da se na ta način etika lokalne samouprave vrne v lokalno okolje, saj konkretni družbeni problemi in etične dileme, s katerimi se ukvarja, nastajajo in potrebujejo rešitve prav v tem okolju.

Tabela 1: Institucionalizacija javne etike v smeri vrednotnih ciljev Agende 2030

16. cilj Agende 2030: Spodbujanje miroljubne in vključujoče družbe za trajnostni razvoj, enake možnosti v dostopu do pravnega varstva, razvoj učinkovitih, odgovornih in vključujočih institucij na vseh ravneh		
Podcilji	Skupne vrednote	Priporočila/strateške usmeritve
16.1 Povsod občutno zmanjšati pogostnost vseh oblik nasilja in s tem povezanih primerov smrti	Življenje in osebna varnost ljudi	Zagotoviti celostno, sistemsko in sistematično podporo uresničevanju zakonskih določb o načrtovanju in upravljanju varnosti v lokalnem okolju
16.2 Izkoreniniti zlorabo in izkoriščanje otrok, trgovino z njimi, vse vrste nasilja nad otroki in njihovo mučenje	Posebno varstvo in skrb za pravice otrok	
16.3 Spodbujati spoštovanje načel pravne države na državni in mednarodni ravni ter poskrbeti za enakopraven dostop do pravnega varstva	Pravna država	Odpravljati demokratični primanjkljaj, spodbujati vključevanje, sledljivost, nadzor in kakovost priprave, sprejemanja in izvrševanja javnih politik in predpisov
16.4 Do leta 2030 občutno omejiti nezakonite finančne tokove in trgovino z orožjem, povečati zaseg in vračilo ukradenega premoženja ter se boriti proti vsem oblikam organiziranega kriminala	Javna varnost	Zagotoviti celostno, sistemsko in sistematično podporo uresničevanju zakonskih določb o načrtovanju in upravljanju varnosti v lokalnem okolju
16.5 Občutno omejiti vse oblike korupcije in podkupovanja	Etična in odgovorna javna oblast	Skladno z ustavnimi in mednarodnimi standardi ter zakonsko ureditvijo lokalne samouprave prenesti pristojnosti in zagotoviti finančno podporo občinam za razvoj javne etike in protikorupcijske politike
16.6 Razviti učinkovite, odgovorne in pregledne ustanove na vseh ravneh	Pravna država in etično poslovanje	
16.7 Poskrbeti za odzivno in odprto odločanje vseh ljudi prek njihovih predstavnikov na vseh ravneh	Politične pravice in enake možnosti	

<p>16.10 Zagotoviti dostop javnosti do informacij in varovati temeljne svoboščine v skladu z notranjo zakonodajo in mednarodnimi sporazumi</p>	<p>Vključujoč javni prostor</p>	<p>Načrtovati obveščanje in vključevanje javnosti pri pripravi in sprejemanju lokalnih javnih politik in predpisov</p>
<p>16.a Tudi z mednarodnim sodelovanjem okrepiti zmogljivosti ustreznih državnih ustanov za preprečevanje nasilja in boj proti terorizmu in kriminalu na vseh ravneh, zlasti v državah v razvoju</p>	<p>Življenje in varnost ljudi, javna varnost, varnost države</p>	<p>Zagotoviti celostno, sistemsko in sistematično podporo uresničevanju zakonskih določb o načrtovanju in upravljanju varnosti v lokalnem okolju</p>
<p>16.b Spodbujati in izvajati nediskriminacijske zakone in politike za trajnostni razvoj</p>	<p>Človekovo dostojanstvo in enake možnosti</p>	<p>Spodbujati vključevanje, sledljivost (zakonodajna sled), nadzor in kakovost priprave, sprejemanja in izvrševanja lokalnih javnih politik in predpisov</p>

LITERATURA IN VIRI

1. Bauer, J.: Princip človeškosti. Ljubljana: Claritas, 2008.
2. Elijade, M.: Zgodovina religioznih verovanj in idej. Ljubljana: DZS, 1996.
3. Gornik, J. (ur.) in drugi: Revščina in socialna izključenost oziroma vključenost, Zbornik. Portorož: Urad RS za mladino: Mladinski svet Slovenije, 2004.
4. Grad, F.: Nomotehnika, pravna država in politika. Pravni letopis, številka 1. Ljubljana: Inštitut za primerjalno pravo pri Pravni fakulteti v Ljubljani, 2013.
5. Grad, F., Kaučič, I. in Zagorc, S.: Ustavno pravo. Ljubljana: Pravna Fakulteta, Univerza v Ljubljani, 2016.
6. Kečanovič, B.: Pomen vključujoče družbe pri urejanju in nadzoru lobiranja, v Kocbek, M. (ur.), Podjetje in delo, 6-7/2014, Dnevi slovenskih pravnikov 2014, Portorož 2014.
7. Kečanovič, B. in Igličar, A.: Nomotehnika kot ovira zlorabam v pravodajnih postopkih, v L. Ude (ur.), Pravni letopis 2013. Ljubljana: Inštitut za primerjalno pravo pri Pravni fakulteti v Ljubljani, 2013.
8. Küng, H.: Svetovni etos. Ljubljana: Društvo 2000, 2008.
9. Lawton, A., Rayner, J. in Lasthuizen, K.: Ethics and Management in the Public Sector. New York: Routledge, 2013.
10. Leskošek, V., Smolej, S., Rihter, V., Boškič, R., Kresal, B. in Nreznik, M.: Revščina zaposlenih. Ljubljana, Sophia, 2013.
11. Matjašec, D., Marinček P. in Jerala I. (ur.): Etika urejanja prostora. Rogaška Slatina: Društvo krajskih arhitektov Slovenije, 2001.
12. Mlinar, Z. (ur.) in drugi: Kakšna sociologija? Za kakšno družbo?. Ljubljana: FDV:SAZU, 2016.
13. Morin, E.: Etika. Zagreb: Masmedia, 2008.

14. Petrič, E. in drugi (ur.): Spremenimo svet: Agenda za trajnostni razvoj do leta 2030, Ljubljana: MZZ RS, CEP, 2015 .
15. Reilly, B., Nordlund, P. in Newman, E.: Political Parties in Conflict-Prone Societies: Encouraging Inclusive Politics and Democratic Development. United Nations University, 2008.
16. Simoneti, M.: Etika na različnih bregovih za skupne cilje. V: Matjašec, D., Marinček P., Jerala I. (ur.): Etika urejanja prostora. Rogaška Slatina: Društvo krajinskih arhitektov Slovenije, 2001.
17. Štravs, L. (ur.) in drugi: Urejanje prostora na občinski ravni. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije, 2011.
18. Ude, L. (ur.) in drugi: Pravni letopis 2013. Ljubljana: Inštitut za primerjalno pravo pri Pravni fakulteti v Ljubljani, 2013.
19. Vlaj, S.: Etična načela v lokalnem javnem življenju, v: Kečanović, B. (ur.) in drugi: Javna etika in integriteta: odgovornost za skupne vrednote. Ljubljana: Komisija za preprečevanje korupcije, 2012.
20. Vlaj, S. (ur.) in drugi: Etično upravljanje občin z modelom kodeksa. Ljubljana: Inštitut za lokalno samoupravo, 2006 .
21. Žalec, B.: Doseganje dobrega. Ljubljana: Claritas, 2005.

Spletne strani in drugi viri

1. Agenda za trajnostni razvoj do leta 2030. Dostopno na naslovu: http://www.unis.unvienna.org/unis/sl/topics/sustainable_development_goals_background.html [17. 3. 2017].
2. Drnovšek M., Stanovnik P. in Uršič, S.: Spremljanje nacionalne konkurenčnosti po metodologiji WEF za leto 2013. Ljubljana: Inštitut za ekonomska raziskovanja, Ekonomska fakulteta v Ljubljani, november 2013.
3. European Parliament: The fight against poverty, social exclusion and discrimination. Dostopno na naslovu: http://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/en/FTU_5.10.9.pdf [17. 3. 2017].
4. Eurostat: People at risk of poverty or social exclusion. Dostopno na naslovu: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/People_at_risk_of_poverty_or_social_exclusion [17. 3. 2017].
5. Evropska Komisija: Strategija za pametno, trajnostno in vključujočo rast. Bruselj: 3. marec 2010. Dostopno na naslovu: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:SL:PDF> [17. 3. 2017].
6. Fink-Hafner, D.: Raziskovanje policy omrežij, Teorija in praksa, št. 5/1998, str. 830–849. Dostopno na naslovu: <http://dk.fdv.uni-lj.si/tip/tip1998FinkHafner1.PDF>.
7. Golobič, M., Gabrijelčič, P. in Mikoš, M.: Državi bosta ostala degradiran prostor in reševanje socialnih stisk: odprto pismo predsedniku vlade. Sobotna priloga, 18. februar 2017. Dostopno na naslovu: <http://www.delo.si/sobotna/drzavi-bosta-ostala-degradiran-prostor-in-resevanje-socialnih-stisk.html> [17. 3. 2017].
8. Google Učenjak. Dostopno na naslovu: https://scholar.google.si/scholar?q=social+inclusion+and+exclusion&hl=sl&as_sdt=0%2C5&oq=social+inclusion [17. 3. 2017].
9. IRVD, 2015: Vključujoča družba, vrednote in izzivi – posvet. Dostopno na naslovu: <http://www.irvd.si/posvet-vkljucujoca-druzba-vrednote-izzivi/> [17. 3. 2017].
10. IRVD, 2016: Etika vključevanja v zadevah lokalne oblasti. Dostopno na naslovu: <http://www.irvd.si/vkljucujoca-druzba/etika-vkljucivanja-v-zadevah-lokalne-oblasti/> [17. 3. 2017].

11. IRVD, 2017a: Finančna diskriminacija mladih odpira širše vprašanje nadzora nad financiranjem civilne družbe in nevladnih organizacij z javnimi sredstvi. Dostopno na naslovu: <http://www.irvd.si/izkljucevanje-financna-diskriminacija-mladih/>.
12. IRVD, 2017b: O pojmihi izključenosti in vključenosti. Dostopno na naslovu: <http://www.irvd.si/ocena-tveganja/knjiznica-znanja/o-pojmihi-izkljucenost-vkljucenost/> [17. 3. 2017].
13. IRVD, 2017c: Družbena odgovornost podjetja na prelomu 21. stoletja. Dostopno na naslovu: <http://www.irvd.si/druzbena-odgovornost-podjetja-na-prelomu-21-stoletja-agenda-2030/> [17. 3. 2017].
14. IRVD, EF UL in drugi, 2014: Etika in vključujoče delovno okolje – posvet. Dostopno na naslovu: <http://www.irvd.si/ucilnica/> [17. 3. 2017].
15. Lipnik, M.: Zasebna in javna last v soseskah skozi zgodovino – intervju. 8. december 2015. Dostopno na naslovu: <https://javnepovrsine.wordpress.com/2015/12/08/intervju-12-martina-lipnik/> [17. 3. 2017].
16. Miklavčič, T. (ur.) in drugi: Poročilo o prostorskem razvoju. Ljubljana: Ministrstvo za okolje in prostor RS, 2016. Dostopno na naslovu: http://www.mop.gov.si/fileadmin/mop.gov.si/pageuploads/podrocja/prostorski_razvoj/proccilo_o_prostorskem_razvoju.pdf [17. 3. 2017].
17. Milič, M.: Kje v Sloveniji se najbolje živi. Ljubljana: revija Moje finance, Časnik Finance, št. 02/2017.
18. Ministrstvo za infrastrukturo in prostor RS: Izhodišča normativnih sprememb na področju urejanja prostora in graditve objektov, dokument št. 35001-76/2013/27. Ljubljana: 13. 11. 2013.
19. Mrčela Kanjuo, A. in Ignjatovič, M.: Poročilo o psihosocialnih tveganjih na delovnem mestu v Sloveniji. Ljubljana Eurofounf, FDV, 2012. Dostopno na naslovu: http://www.stat.si/StatWeb/doc/sosvet/Sosvet_03/Sos03_s1844-2013.pdf [9. 3. 2017].
20. Nared, J.: Participativno raziskovanje in načrtovanje kot del študijskega procesa, v: Bartol, B. in drugi (ur.), Slovenski prostor 2050: vizije prostorskega razvoja Slovenije. Ljubljana: Ministrstvo za okolje, 2016. Dostopno na naslovu: http://www.mop.gov.si/fileadmin/mop.gov.si/pageuploads/podrocja/prostorski_razvoj/slovenski_prostor_2050.pdf.
21. Pirnat, R.: Slavnostni govor ob dnevu ustavnosti. Ljubljana: <http://www.us-17. december 2010.> Dostopno na naslovu: rs.si/media/slavnostni.govor.ob.dnevu.ustavnosti.2010.prof.dr.pirnat.pdf.
22. Posega, P.: Med zakonsko ureditvijo in prakso upravljanja varnosti v lokalni skupnosti. Pravna praksa, št. 31-32/2016.
23. Projekt TBI: mladi, mesto in dediščina, Idrinja. Dostopno na naslovu: <http://www.tbi.si/sl/home/> [15. 3. 2017].
24. Računsko sodišče RS: Učinkovitost mladinske politike, Revizijsko poročilo, št. 320-3/2015/44. Ljubljana: 14. marec 2017. Dostopno na naslovu: [http://www.rs-rs.si/rsrs/rsrs.nsf/I/K41EB932606AF509EC12580E2005565E3/\\$file/Mladi.pdf](http://www.rs-rs.si/rsrs/rsrs.nsf/I/K41EB932606AF509EC12580E2005565E3/$file/Mladi.pdf).
25. Security Days: Creating inclusive, safe and sustainable cities: Local approaches to global challenges. OSCE and the City of Vienna: 30.-31. marec 2017. Dostopno na naslovu: <http://www.osce.org/secdays/2017/inclusive-safe-sustainable-cities>.
26. Statistični urad RS – SURS: Stopnja tveganja revščine v letu 2015 nekoliko nižja (14,3 %), dohodki gospodinjstev višji. Dostopno na naslovu: <http://www.stat.si/StatWeb/News/Index/6070> [17. 3. 2017].
27. SVRK: Vizija Slovenije 2050. Ljubljana. Dostopno na naslovu: <http://slovenija2050.si/wp-content/uploads/2017/01/Vizija-Slovenije.pdf> [11. 3. 2017].
28. Zakon o ratifikaciji Evropske listine lokalne samouprave. Uradni list RS, št. 57/96. Dostopno na naslovu: <https://www.uradni-list.si/1/content?id=8856> [17. 3. 2017]. Dodatni protokol k Evropski listini o lokalni samoupravi o pravici do sodelovanja pri vprašanih lokalne oblasti; Zakon o ratifikaciji

Dodatnega protokola k Evropski listini lokalne samouprave o pravici do sodelovanja pri vprašanih lokalne oblasti. Uradni list RS – Mednarodne pogodbe, št. 2/11. Dostopno na naslovu: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?sop=2012-22-0049> [17. 3. 2017].

29. Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o občinskem redarstvu (ZORed-A). Uradni list RS, št. 09/17. Dostopno na naslovu: <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2017-01-0406?sop=2017-01-0406> [17. 3. 2017].